

3. Ippolitova N. Analiz ponjatija «pedagogicheskie uslovija»: sushhnost', klassifikacija / N. Ippolitova // General and Professional Education. – 2012. – #1. – S. 8-14;
4. Polonskij V.M. Slovar' po obrazovaniju i pedagogike / V.M. Polonskij. – M.: Vyssh. shk., 2004. – 512 s.;
5. Purchvanidze O.P. Diagnostika sostojanija vysshih psihicheskikh funkcij u bol'nyh s afaziej v ostroj stadii zabolevanija / O.P. Purchvanidze. // Vestnik ugrovedenija. Pedagogika. Psihologija. – 2011. – # 1 (4). – S.90-98.;
6. Filozofskij slovar' / pod red. I.T. Frolova. – 6-e izd., pererab. i dop. – M. : Politizdat, 1991. – 560 s.;
7. Cvetkova L.S. Afaziologija: sovremennye problemy i puti ih reshenija / L.S. Cvetkova. – M. : MPSI; Voronezh : MODJEK, 2010. – 744 s.;
8. Shklovskij V.M. Karta nejropsihologicheskogo obsledovanija bol'nyh s narushenijami vysshih psihicheskikh funkcij / V.M. Shklovskij, T.G. Vizel'. – M. : Otdelenie patologii rechi MNII psihiatrii MZ RSFSR, 1996. – 61 s.

Лянная О. В. Идентификация проблемы как педагогическое условие восстановления речевого общения при афазии у лиц перенесших инсульт

В статье рассматривается проблема правильного и своевременного проведения обследований в процессе логопедической реабилитации при афазии у лиц постинсультного состояния. Отмечено, что обнаружение и обоснование педагогических условий обеспечивает успешность восстановительного обучения. Определена необходимость поиска инновационных методов идентификации проблемы расстройства речевого общения для этой категории больных, как педагогического условия восстановительного процесса. Теоретически обоснованы методы идентификации проблемы восстановления речевого общения при афазии у лиц постинсультного состояния. В ходе исследования выделены и обоснованы основные направления и составляющие блоки комплексного обследования больных с вышеуказанной патологией. Представленная система методов идентификации проблемы позволяет проанализировать характер расстройства речевого общения при афазии, устанавливать уровень личностных реакций на дефект и определять причины ограниченности общения больных в семье и участия родных в восстановительном процессе.

Ключевые слова: афазия, педагогическое условие, диагностика при афазии, восстановительное обучение.

Lianna O.V. The Identifying of the Problem As a Pedagogical Condition for Recovery of Verbal Communication of Individuals with aphasia that are in the post-stroke state.

In the article is considered the problem of proper and timely inspections in the process of speech therapy rehabilitation of individuals with aphasia that are in the post-stroke state. It is noted that the detection and justification of the pedagogical conditions ensures the success of restorative training. It is defined the necessity to find the innovative methods of identifying problems of speech communication disorder in these category of patients, as a pedagogical condition of the recovery process. It is theoretically substantiated the methods of problem identification of restoring the speech communication of individuals with aphasia that are in the post-stroke state. During the study it is highlighted and justified the main directions and the component parts of complex examination of patients with the above mentioned pathology. This system of problem identification methods allows to analyze the character of disorder of the speech communication at aphasia, to set the level of personal reactions on a defect and define the causes of patients' limited communication in family and relatives' participating in the recovery process.

Keywords: aphasia, pedagogical condition, diagnosis at aphasia, reductive training.

Стаття надійшла до редакції 31.05.2016 р.

Статтю прийнято до друку 31.05.2016 р.

Рецензент: д.п.н, проф. А.А. Сбруєва

УДК 376.016-056.264:81'367]:81'23

Пімєнова К.О.

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ ЗАСАДИ ОВОЛОДІННЯ СИНТАКСИЧНОЮ СТОРОНОЮ МОВЛЕННЯ ДІТЬМИ З НОРМАЛЬНИМ ТА ПОРУШЕНИМ ОНТОГЕНЕЗОМ

В статті розглядається проблема синтаксису в сучасних вітчизняних та зарубіжних психолінгвістичних дослідженнях. Проаналізовано існуючі синтаксичні теорії з позиції формування синтаксичних знань у дітей на основі комунікативно-діяльнісного підходу.

В статті подано узагальнені ідеї, висвітлені у працях Л.Виготського, А.Лурія, О.Леонтєва, Т.Ахутіної та ін.. Зазначено, що побудована з позицій нейролінгвістичної школи Л. Виготського, О. Лурії модель породження мовлення, що включає гіпотезу про тривірневу організації синтаксису, відповідає як різноманітному фактичному матеріалу, так і теоретичним уявленням про побудову складних систем.

Також відзначено, що для дітей з порушеннями мовлення характерними є специфічні труднощі мовленнєво-мисленнєвої діяльності. Описано характерні особливості оволодіння синтаксичною стороною мовлення дітьми з порушеннями мовлення. Наголошено на необхідності організації корекційної роботи та аналізу дидактичних основ формування знань про синтаксис в початковому курсі українська мова в загальноосвітніх та спеціальних школах.

Ключові слова: синтаксис, діти з порушеннями мовлення, дизонтогенез, мовленнєва діяльність, синтаксичні теорії, тривірнева організація синтаксису, розмовне мовлення, модель породження мовлення.

В сучасній психолінгвістиці і лінгвістиці проблема синтаксису різними науковими школами розглядається під власним кутом зору. Існує велика кількість концепцій стосовно вирішення проблеми співвідношення синтаксису, семантики та прагматики. Виявлені розбіжності проявляються у визначенні рівнів синтаксису, що активно представлені у дослідженнях з теорії мовленнєвої діяльності, лінгвістиці, психолінгвістиці тощо. Актуально постає питання вибору синтаксичної структури та її зв'язок зі змістом висловлювання, метою мовця, контекстом спілкування, інформованістю, соціальним статусом слухача та ін. У зв'язку з цим виникає необхідність аналізу існуючих синтаксичних теорій з позиції формування синтаксичних знань у дітей на основі комунікативно-діяльнісного підходу.

Л. Виготський стверджував, що різні види зовнішнього мовлення складають континуум, один полюс якого – діалог зі співрозмовником, який знає в чому справа, – максимально близький до внутрішнього мовлення, а інший полюс – писемне мовлення, звернена до невідомого адресата (адресатам), – максимально далекий від неї. Розмовне мовлення, яке є об'єктом сучасних дослідників, ближче до першого полюсу.

Мовлення, що виникає в умовах непередбаченого, невимушеного акту комунікації з безпосередньою участю в ньому мовців, з можливістю опори на ситуативний контекст і невербальні засоби комунікації, дослідники називають розмовним (РМ) і розглядають його як «особливу мовну систему» [4]. Як всі інші складові мовної системи, синтаксис РМ істотно відрізняється від синтаксису інших видів мовлення. Його функціональному аналізу присвячена велика кількість монографій і статей [1, 4, 7, 8; 9]. Ми зупинимося на трьох, найбільш суттєвих особливостях синтаксису РМ.

Перша з них пов'язана з конситуативністю висловлювань у РМ. Конситуативними називаються висловлювання, зміст яких може бути зрозумілий тільки в певній ситуації – в таких висловлюваннях «багато елементів комунікації не мають вербального вираження, так як вони дані в конситуації» [7, с.26]. У конситуацію входить мовленнєвий контекст, візуально-чуттєва ситуація, приватно-аперцепційна база [7, с. 193]. У повному погодженні з аналізом Л. Виготського Є. Ширяєв пише: «... загальна закономірність комунікативного устрою конситуативних висловлювань полягає в тому, що сенс, вербального висловлювання, зазвичай є рематичним, інформативно найбільш значущим, конситуативно ж зміст не рематичен. ... наявність в РМ конситуативних висловлювань, і насамперед висловлювань, що спираються на приватно-аперцепційну базу, ріднить РМ з внутрішнім мовленням, причому в найважливіших, визначальних рисах останнього» [7, с. 196].

Іншою особливістю синтаксису РМ є специфічна функціональна перспектива висловлювання – «винесення всього важливого якомога ближче до початку речення» [9]. З цим же принципом організації висловлювання пов'язаний і наступний закон РМ: «Якщо будь-які одиниці не мають спеціальних показників зв'язку, то та з них, яка названа першою, виявляється панівною над подальшою» [14, с. 34]. Цей економний принцип побудови висловлювання, можливий в умовах безпосереднього спілкування, в інших видах мовлення змінюється більш зручним для непередбаченого слухача принципом розташування максимально інформативно значущого, нового наприкінці висловлювання.

Третя особливість синтаксису РМ – це менша роль формально-граматичних засобів у побудові висловлювання. Як вказує О. Земська, «просте соположення одиниць, відсутність морфологічних показників синтаксичних відносин, без сполучників широко розповсюджене в РМ» [7, с. 29]. На думку Т. Ахутіної, для висловлювань розмовного мовлення характерно злипання декількох предикативних конструкцій, частини їх можуть слідувати один за одним, перемежовуватися, склеюватися [7].

Сучасні дослідники вважають, що в розмовному мовленні процес поверхнево-синтаксичного оформлення висловлювання розгортається в повному обсязі (третя особливість), внаслідок чого оголюються, виносяться ззовні передуючі, більш глибинні форми мовлення. Їх аналіз свідчить, що вони будуються за принципом виділення (словесного позначення) найбільш важливого, інформативного, з точки зору мовця, компонента, що виражає ситуацію. Цей принцип (Т. Ахутіна, Л. Виготський та ін.) визначають як членування на конситуативно та відображену частини висловлювання (перша особливість), так і організацію вираженої частини (друга особливість). Однак цей принцип був виявлений в організації перших дитячих висловлювань. Таким чином, сучасні дослідження дитячого та розмовного мовлення підтверджують дані функціонально-структурного аналізу Л. Виготського і дозволяють припустити, що в породженні висловлювання існує етап, де упорядкування елементів

майбутнього висловлювання йде за принципом їх суб'єктивної значущості для мовця, відображаючи переміщення фокуса його уваги. Такий спосіб організації висловлювання, названий Л. Виготським смисловим синтаксисом, можна зблизити з описуванням в лінгвістиці членуванням «топік-комент», як це запропонували дослідники дитячого мовлення Дж. Брунер [2] і Е. Бейтс [16].

Лінгвісти функціонального спрямування, зокрема Лі та Томпсон [10], протиставляючи топик підмету, виділяють такі його властивості: 1) функція топика – позначення «центру уваги», уточнення області, стосовно до якої вірна предикація, підмет же поліфункціональний; 2) топик займає початкову позицію в реченні, тоді як підмет часто, але не завжди, займає її; 3) топик – категорія тексту, його вибір залежить від контексту, підмет функціонує всередині речення; 4) топик не визначається дієсловом і не визначає форму дієслова, він нейтральний до синтаксичних процесів всередині речення, підмет узгоджується з дієсловом-присудком; 5) топик визначений, підмет необов'язковий [10].

Отже, представлені положення існування речень (висловлювань) підтверджують своє походження від «спільного предка» – внутрішньомовленнєвого ланцюжка предикатів. Аналіз розмовного мовлення, проведений сучасними дослідниками, дозволяє говорити про складність синтаксичного механізму, про роздільність механізмів смислового упорядкування та поверхневого синтаксування. Однак репліки розмовного мовлення найбільш прості за психологічною структурою процесів породження, найбільш елементарні з точки зору смислового розгортання.

Л. Виготський визначав два рівня смислового розгортання (внутрішньомовленнєвому – для себе і семантичному – для себе і для слухача). Деякі представники сучасної функціональної лінгвістики на підставі лінгвістичного аналізу також припускають наявність різних рівнів актуального членування. Так, Л. Беббіт виділяє членування «старе – нове» як категорію тексту та «тема – рема» як категорію речення [12, с. 472-473], Р. Ван-Валін та У. Фолі поняття «топік» відносять до повного речення, а «прагматичний пік» – елементарного речення (clause), що є частиною повного речення [3, с. 390, 393, 403].

Чехословацькими вченими було вироблено уявлення про трирівневу організації синтаксису [16, 17]. Фр. Данеш розрізняє рівні: 1) функціональної перспективи речення; 2) семантичної структури речення; 3) граматичної структури речення. Перший рівень дозволяє реалізувати комунікативні стратегії мовця, актуальне членування; другий – забезпечує передачу зовні ситуаційних відносин, «ролей» учасників ситуації [17]; третій – фіксує синтаксичні відносини [3, с. 22, 28-36]. Основною категорією третього рівня – підмету, або граматичному суб'єкту, відповідає на першому рівні психологічний суб'єкт (у сучасній термінології – топик або тема) і на другому рівні – логічний суб'єкт (агенс). Уявлення про трирівневу організації синтаксису було потім осмислено в генеративному аспекті,

Таким чином, з позиції функціонально-структурного підходу вчені (Т. Ахутіна, М. Бахтін, Л. Виготський, В. Волошинов та ін.) встановили наявність трьох синтаксичних механізмів: 1) смислового (прагматичного) синтаксису або актуального членування, тісно пов'язаного з механізмами активної уваги, що полягає в рекурсивному встановленні предикативних відносин та їх «вислуховуванні» з позицій мовця чи слухача; 2) семантичного синтаксису, «пов'язаного з фіксованою стратегією орієнтування» в залежності від певної ситуації [4], що дозволяє схематизувати ситуацію, співвіднести і «вичерпати» всі змістовні ролі, які необхідно позначити в майбутньому висловлюванні – механізм цього синтаксису можна представити як актуалізацію «рамки» (фрейму), осередки (слоти) якої мають різні логіко-граматичні характеристики; 3) поверхневого («фазичних») синтаксису що задаються певними (російською, німецькою і т. п.) правилами мовленнєвого оформлення висловлювання – його механізм можна представити як актуалізацію синтаксичних моделей (фреймів), члени (слоти) яких володіють певними формально-граматичними характеристиками [1, с. 55].

Отже, аналіз існуючих теорій показав, що побудована з позицій нейролінгвістичної школи Л. Виготського, О. Лурії модель породження мовлення, що включає гіпотезу про трирівневу організації синтаксису, відповідає як різноманітному фактичному матеріалу, так і теоретичним уявленням про побудову складних систем.

Мовленнєва діяльність з позиції теорії мовленнєвої діяльності (Л. Виготський, М. Жинкін, О. Леонтьєв, О. Лурія, С. Рубінштейн, І. Синиця, О. Шахнарович та ін.) розглядається як складова частина загальної діяльності людини, що зберігає загальну структуру останньої й реалізується у вигляді цілісного акту діяльності чи у вигляді мовленнєвих дій, що включені у немовленнєву діяльність. Процес

породження мовлення розглядається як складна поетапно сформована мовленнєва дія, що є складовою частиною акту діяльності. Особливого значення набуває проблема мотиву, оскільки процес створення будь-якого висловлювання проходить такі етапи: мотивації висловлювання; створення внутрішньої смислової програми; реалізації плану та зовнішнього оформлення висловлювання [1]. О. Леонтьєв зазначає, що мовленнєві дії (дія програмування мовленнєвого висловлювання і дія його розуміння) передбачають постановку мети, планування, реалізацію плану, зіставлення мети і результату. Мовленнєва дія, на думку Л. Виготського, складається з ряду етапів: мотив мовлення, мовна інтенція, внутрішня програма мовленнєвої дії, реалізація внутрішньої програми, звукова реалізація висловлювання [4]. Учений виділяв три плани мовленнєвого мислення: думку, внутрішнє мовлення, слово.

На думку О. Лурія, розгорнуте мовленнєве висловлювання, з одного боку, включене в процес спілкування і передачі інформації, з іншого, — «в його склад входить не одне речення, а цілий ланцюг взаємопов'язаних речень». Важливою для вітчизняної психолінгвістики була думка Лурії, що фрази або речення, які входять до складу розгорнутого мовленнєвого висловлювання не можна вивчати незалежно від контексту, «практичного або мовленнєвого» [11, с. 52]. Крім того, речення, що входять до складу розгорнутого висловлювання мають, крім референтного значення, ще і соціально-контекстне значення, що формується в спілкуванні. Саме тому, «один лише лінгвістичний аналіз процесу формування висловлювання недостатній і повинен бути включений як приватна ланка в більш широкий психологічний (а може бути і соціально-психологічний) аналіз, що враховує ситуацію спілкування, мотиви мовця, зміст інформації, відношення до неї слухачаючого та ін.» [11, с. 53]. При високорозвиненому мисленні, як зазначає вчений, «...кодування мовленнєвого повідомлення проходить складний шлях від думки до розгорнутого висловлювання. Цей шлях розпочинається з виникнення мотиву, який породжує потребу щось передати іншій людині; ця потреба втілюється у задумі, або думці, і є лише загальною схемою повідомлення. За допомогою механізму внутрішнього мовлення думка та її семантичне зображення перекодовуються у глибинно-синтаксичну структуру майбутнього висловлювання, яка згодом перетворюється на поверхнево-синтаксичну структуру і, нарешті, на лінійно впорядкований розгорнутий вислів» [11, с. 51].

Таким чином, вихідним для кожного мовленнєвого висловлювання є наявність мотиву, що направляє розгортання думки, її функціональне призначення – створення «образу результату», уявлення мети дії [10]. Мовленнєва діяльність розуміється як складова частина загальної діяльності особистості, що зберігає її структуру та тісно пов'язана з мисленням, а процес породження мовлення – складна дія переходу від думки до слова.

Спираючись на структуру мовленнєвого процесу, який описаний в дослідженнях Л. Виготського, О.Леонтьєва та ін. виділені наступні операції мовленнєвого висловлювання: мотив – думка (мовленнєва інтенція) – внутрішнє програмування – лексичне розкриття і граматичне конструювання – моторна реалізація – зовнішнє мовлення. Встановлено, що етап лексико-граматичного розгортання включає дві операції, принципово різні за своїми механізмами: операцію породження синтаксичної конструкції і її лексичне наповнення, яке здійснюється в кодах певної мови, тобто на мовному рівні. Потім відбувається етап моторної реалізації [9].

Отже, у роботах представників вітчизняної школи психолінгвістики, крім вивчення закономірностей процесу породження окремих висловлювань, аналізуються різні ланки механізму породження тексту, що розглядається як продукт мовленнєвої діяльності (функція внутрішнього мовлення, створення програми «мовленнєвого цілого» у вигляді послідовних «смислових віх», механізм втілення задуму в ієрархічно організованій системі предикативних зв'язків тексту та ін.) Підкреслюється роль довготривалої і оперативної пам'яті в процесі породження мовленнєвого висловлювання (М.Жинкін, О. Леонтьєв, І. Зимня та ін.)

В працях вітчизняних та зарубіжних дослідників Н. Жукової, І. Зиміної, Р. Лалаєвої, З. Ленів, І.Марченко, Н. Пахомової, Н. Серебрякової, Є. Соботович, Л. Спірової, В. Тарасун, Т. Філічевої, Г. Чиркіної, О. Шахнарович, Г. Шашкіної, Н. Швачкіна, М. Шеремет, М. Шохор-Троцької, Б. Яшиної та ін. зазначено, що головним показником рівня розвитку дитячого мовлення є кульмінаційний процес мовленнєвого висловлювання – вміння будувати речення різної синтаксичної структури.

Незважаючи на різне тлумачення причин, що викликають порушення онтогенезу мовлення дітей із мовленнєвою патологією, дослідники відзначають, що для таких дітей характерними є специфічні труднощі мовленнєво-мисленнєвої діяльності (І. Власенко, В. Ковальов, В. Ковшиков, Р. Левіна, С. Ляпідевський, О. Мастюкова та ін.).

Наукові дані про частотність різних порушень мовлення у дітей старшого дошкільного віку й учнів початкових класів містяться у дослідженнях багатьох учених. Досягнуто значних успіхів у вивченні проблеми загального недорозвинення мовлення, прояви якого вивчалися дослідниками в різних аспектах: психолого-педагогічному (Г. Каше, Р. Левіна, І. Мартиненко, О. Мастюкова, Т. Сак, В. Тарасун, В. Тищенко, М. Шеремет та ін.), психолого-лінгвістичному (Л. Бартенева, В. Орфінська, Є. Соботович та ін.), медико-педагогічному (С. Конопляста, А. Корнєв, С. Ляпідевський та ін.), фізіологічному (М. Кольцова, Н. Траугот та ін.).

Проведені дослідження дали можливість виявити характерні особливості при ЗНМ, проаналізувати структуру і природу цього порушення, висунути ряд критеріїв і провести на їх основі диференціацію аномалій розвитку мовлення, обґрунтувати наукові основи методики впливу дошкільного закладу та школи на дітей з різними формами мовленнєвого недорозвинення (А. Винокур, Г. Нікашина, Є. Соботович, Л. Спірова, В. Тарасун, Т. Філічева, М. Шеремет, А. Ястребова та ін.).

І. Марченко, О. Мастюкова, Н. Пахомова, В. Тарасун, В. Тищенко, Г. Чиркіна, Т. Філічева, М. Шеремет та інші вчені зазначають, що діти із ЗНМ не можуть зв'язно й послідовно відображати в мовленні ті або інші події, зазнають серйозних труднощів у визначенні задуму мовленнєвого повідомлення, послідовному розвитку обраного сюжету та його мовленнєвій реалізації. У цієї категорії дітей відзначається несформованість уявлень щодо правил побудови зв'язного висловлювання (зачин, розвиток сюжетної дії, кінцівка, визначення часу й місця подій та ін.), а також мелодико-інтонаційна невиразність й емоційна незацікавленість.

Вказуючи на своєрідність лексичної системи у дітей із ЗНМ, С. Шаховська зазначає, що слово у таких дітей не формується як фокус поєднання лексичного й граматичного значень, відзначається якісна своєрідність, бідність лексики, недостатність розвитку процесів узагальнення й абстрагування, порушення процесу тематичного та семантичного відбору слів у процесі породження висловлення. Вчена підкреслює, що для дітей означеної категорії характерна бідність висловлювань, прагнення уникнути розгорнутого мовлення, труднощі переказу [15].

На труднощі зв'язного мовлення в дітей із порушеннями мовлення під час зростання самостійності мовлення й відсутності опори на заданий сюжет вказує Б. Гріншпун. На думку вченого несформованість зв'язного мовлення пов'язана з порушенням реалізації внутрішнього мовного плану в зовнішнє мовлення [6].

Характеризуючи стан мовленнєво-мисленнєвої діяльності дітей із загальним недорозвитком мовлення, Л. Халілова відмічає десемантизованість і когнітивну слабкість готової мовленнєвої продукції дітей, труднощі програмування мовленнєвого висловлення на всіх стадіях його породження. Елементарні синтаксичні конструкції, що використовують діти у своєму мовленні, недостатньо інформативні, їх головна думка не відповідає заданій темі. Діти утрудняються у визначенні смислових зв'язків між частинами тексту, розгортанні текстового повідомлення [13].

За результатами дослідження В. Глухова, дошкільники із третім рівнем загального недорозвитку мовлення значно відстають від показників норми в оволодінні навичками зв'язного монологічного мовлення. Для дітей характерні труднощі програмування змісту фраз, мала інформативність повідомлення, порушення зв'язності, смислові невідповідності, пропуски, фрагментарність, відсутність самостійності в складанні розгорнутого висловлювання [5].

Таким чином, аналізуючи порушення морфологічної і синтаксичної систем мовлення у старших дошкільників із ЗНМ III рівня, слід відзначити неправильне використання: закінчень іменників, займенників, прикметників: відмінкових і родових закінчень кількісних числівників; особистих закінчень дієслів; закінчення дієслів в минулому часі; прислівниково-відмінкові конструкцій. Порушення синтаксичної структури речення виражається: у пропуску прийменників, сполучників, що мають синтаксичне значення; неправильному узгодженні іменника з прикметником та займенником у роді; неправильному виборі відмінкової форми іменника, що керується дієсловом; пропуску членів речення (у

тому числі головних); зміні порядку слів у реченні; труднощі утримання дітьми складної структури логіко-граматичних конструкцій (інвертованих, пасивних, порівняльних) [5].

Н. Трауготт, Р. Левіною, Б. Гріншпун, С. Шаховською, Є. Соботович, Л. Фомічовою та іншими дослідниками відзначається недостатня варіативність у використанні граматичних засобів, помилки при використанні семантичних категорій, морфологічна неформленість висловлення. Є. Соботович відзначала, що в дітей означеної категорії не формуються операції програмування, відбору й синтезу мовного матеріалу в процесі породження висловлювання. Порушується лексико-граматичне та синтаксичне структурування: вибір слів і порядок їх розташування, граматичне маркірування, звукове та смислове оформлення висловлення.

Психолінгвістичний аналіз механізму породження мовленнєвих висловлювань має безпосереднє відношення до теорії та методиці логопедичної роботи; знання цих закономірностей, а також основних операцій, що реалізують процес породження мовлення, є, на нашу думку, тією необхідною «теоретичною базою», спираючись на яку, корекційний педагог може ефективно вирішувати завдання формування мовлення дітей. До числа їх в першу чергу відноситься формування навичок утворення зв'язних мовленнєвих висловлювань. Оскільки аналізу стану зв'язного мовлення дітей і розробки системи його цілеспрямованого формування особливого значення набуває облік таких ланок механізму його породження, як внутрішній задум, загальна смислова схема висловлювання, цілеспрямований вибір слів, розміщення їх в лінійній схемі, відбір словоформ відповідно до задуму і обраної синтаксичної конструкції, контроль за реалізацією смислової програми та використанням мовних засобів.

Логопеду необхідно враховувати у своїй роботі дані психолінгвістичних досліджень, в яких з позицій психології та психолінгвістики висвітлюються питання формування мовленнєвої діяльності у дітей. У них розглядаються, зокрема, особливості оволодіння дітьми навичками граматичного структурування мовленнєвих висловлювань, операціями з синтаксичними засобами побудови висловлювань (І. Горелов, В. Овчинніков, А. Шахнарович, Д. Слобін та ін), плануванням і програмуванням мовленнєвих висловлювань (В. Овчинніков, Н. Краєвська та ін.)

Таким чином, сформованість лексико-граматичної та синтаксичної структури мовлення відіграє важливу роль у розвитку словесно-логічного мислення, сприяє опануванню дисциплін мовного циклу та успішності навчально-пізнавальної діяльності в цілому. У зв'язку з цим, виникає необхідність в організації корекційної роботи та аналізу дидактичних основ формування знань про синтаксис в початковому курсі українська мова в загальноосвітніх та спеціальних школах.

Використана література

1. Ахутина Т. В. Порождение речи : Нейролингвистический анализ синтаксиса. Изд. 4-е. / Т.В. Ахутина. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2012. – 218 с.
2. Брунер Дж. Онтогенез речевых актов // Психолингвистика / Под ред. А.М. Шахнаровича. – М., 1984. – С. 21 – 49.
3. Ван-Валин Р., Фоли У. Референциально-ролевая грамматика // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 1.1. – М., 1982. – С. 301 – 456.
4. Выготский Л. С. Мышление и речь / Л. С. Выготский. – М. : Лабиринт, 1996. – 414 с.
5. Глухов В. П. Формирование связной монологической речи у детей с ОНР в процессе обучения / В. П. Глухов // Дефектология. – 1989. – № 1. – С. 69 – 76.
6. Гриншпун Б. М. Развитие коммуникативных умений у дошкольников в процессе логопедической работы над связной речью / Б. М. Гриншпун, В. И. Селиверстов // Дефектология. – 1988. – № 3. – С. 81 – 84.
7. Земская Е. А., Китайгородская М. В., Ширяев Е. Н. Русская разговорная речь / Е. А. Земская, М. В. Китайгородская, Е. Н. Ширяев – М., 1981 – 276 с.
8. Золотова Г. А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса / Г. А. Золотова. – Изд. 4-е, испр. – М. : URSS : КомКнига, 2006. – 368 с.
9. Леонтьев А. А. Язык, речь, речевая деятельность / А. А. Леонтьев. – М. : Просвещение, 1969. – 211 с.
10. Ли Ч. Н., Томпсон С. А. Подлежащее и топик: новая типология языков // Новое в зарубежной лингвистике. Выпуск XI: Современные синтаксические теории в американской лингвистике. – М. : Прогресс, 1982. – С.193 – 235.
11. Лурия А. Р. Основные проблемы нейролингвистики / А. Р. Лурия. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1975. – 253 с. (с.51)
12. Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 15. Современная зарубежная русистика / Отв. ред. Т.В. Булыгина, А.Е.Кибрик. – М. : Прогресс, 1985. - 581 с.
13. Халилова Л. Б. Характеристика связного высказывания и пути его формирования у учащихся с церебральным параличом / Л. Б. Халилова // Особенности умственного и речевого развития учащихся с церебральным параличом : сб.

науч. тр. АПН СССР, НИИ дефектологии. – М., 1989. – С.

14. Хомский Н. Синтаксические структуры / Н. Хомский // Новое в лингвистике. – М.: Изд-во МГУ, 1962. – Вып. 2. – С. 137-159.

15. Шаховская С. Н. Развитие словаря в системе работы при общем недоразвитии речи / С. Н. Шаховская // Психолингвистика и современная логопедия / под ред. Л. Б. Халиловой. – М.: Экономика, 1997. – 240 с.

16. Bates, E., *Language and context: The acquisition of pragmatics*. New York: Academic Press. 1976. – 236 p.

17. Danes Fr. A Three-level Approach to Syntax//Travaux linguistiques de Prague. – Prague, 1964. – Vol. 1. – P. 225 – 240.

References

1. Ahutina T. V. Porozhdenie rechi : Nejrolingvisticheskij analiz sintaksisa. Izd. 4-e. / T.V. Ahutina. – М.: Knizhnij dom «LIBROKOM», 2012. – 218 s.

2. Bruner Dzh. Ontogenez rechevyh aktov // Psiholingvistika / Pod red. A.M. Shahnarovicha. – М., 1984. – С. 21 – 49.

3. Van-Valin R., Foli U. Referencial'no-roljavaja grammatnka // Novoe v zarubezhnoj lingvistike. Vyp. 1.1. – М., 1982. – С. 301 – 456.

4. Vygotskij L. S. Myshlenie i rech' / L. S. Vygotskij. – М.: Labirint, 1996. – 414 s.

5. Gluhov V. P. Formirovanie svjaznoj monologicheskoy rechi u detej s ONR v processe obuchenija / V. P. Gluhov // Defektologija. – 1989. – № 1. – С. 69 – 76.

6. Grinshpun B. M. Razvitie kommunikativnyh umenij u doskol'nikov v processe logopedicheskoy raboty nad svjaznoj rech'ju / B. M. Grinshpun, V. I. Seliverstov // Defektologija. – 1988. – № 3. – С. 81 – 84.

7. Zemskaja E. A., Kitajgorodskaja M. V., Shirjaev E. N. Russkaja razgovornaja rech' / E. A. Zemskaja, M. V. Kitajgorodskaja, E. N. Shirjaev – М., 1981 – 276 s.

8. Zolotova G.A. Kommunikativnye aspekty russkogo sintaksisa / G.A. Zolotova. – Izd. 4-e, ispr. – М.: URSS : KomKniga, 2006. – 368 s.

9. Leont'ev A. A. Jazyk, rech', rechevaja dejatel'nost' / A. A. Leont'ev. – М.: Prosveshhenie, 1969. – 211 s.

10. Li Ch. N., Tompson S. A. Podlezhashhee i topik: novaja tipologija jazykov // Novoe v zarubezhnoj lingvistike. Vypusk XI: Sovremennye sintaksicheskie teorii v amerikanskoj lingvistike. – М.: Progress, 1982. – С.193 – 235.

11. Lurija A. R. Osnovnye problemy nejrolingvistiki / A. R. Lurija. – М.: Izd-vo Mosk. un-ta, 1975. – 253 s. (s.51)

12. Novoe v zarubezhnoj lingvistike. Vyp. 15. Sovremennaja zarubeznaja rusistika / Otv. red. T.V. Bulygina, A.E.Kibrik. – М.: Progress, 1985. – 581 s.

13. Halilova L. B. Harakteristika svjaznogo vyskazyvanija i puti ego formirovanija u uchashhihsja s cerebral'nym paralichom / L. B. Halilova // Osobennosti umstvennogo i rechevogo razvitija uchashhihsja s cerebral'nym paralichom : sb. nauch. tr. APN SSSR, NII defektologii. – М., 1989. – С.

14. Homskij N. Sintaksicheskie struktury / N. Homskij // Novoe v lingvistike. – М.: Izd-vo MGU, 1962. – Вып. 2. – С. 137-159.

15. Shahovskaja S. N. Razvitie slovarja v sisteme raboty pri obshhem nedorazvitii rechi / S. N. Shahovskaja // Psiholingvistika i sovremennaja logopedija / pod red. L. B. Halilovoj. – М.: Jekonomika, 1997. – 240 s.

16. Bates, E., *Language and context: The acquisition of pragmatics*. New York: Academic Press. 1976. – 236 p.

17. Danes Fr. A Three-level Approach to Syntax//Travaux linguistiques de Prague. – Prague, 1964. – Vol. 1. – P. 225 – 240.

Пименова К.О. Психолингвистические основы овладения синтаксической стороной речи детьми с нормальным и нарушенным онтогенезом.

В статье рассматривается проблема синтаксиса в современных отечественных и зарубежных психолингвистических исследованиях. Проанализированы существующие синтаксические теории с позиции формирования синтаксических знаний у детей на основе коммуникативно-деятельностного подхода.

В статье представлены обобщенные идеи, освещены в работах Л.Выготского, А.Лурии, А.Леонтьева, Т.Ахутиной и др. Отмечается, что построена с позиций нейролингвистического школы Л. Выготского, А. Лурии модель порождения речи, включая гипотезу о трехуровневой организации синтаксиса, отвечает как широком фактическому материалу, так и теоретическим представлениям о построении сложных систем.

Также отмечено, что для детей с нарушениями речи характерны специфические трудности рече-мыслительной деятельности. Описаны характерные особенности овладения синтаксической стороной речи детьми с нарушениями речи. Отмечена необходимость организации коррекционной работы и анализа дидактических основ формирования знаний о синтаксисе в начальном курсе украинский язык в общеобразовательных и специальных школах.

Ключевые слова: синтаксис, дети с нарушениями речи, дизонтогенез, речевая деятельность, синтаксические теории, трехуровневая организация синтаксиса, разговорная речь, модель порождения речи.

Pimienova K. O. Psycholinguistic basics of mastering syntactic side of speech by children with normal and impaired ontogenesis.

The article describes the problem of syntax in modern domestic and foreign psycholinguistic researches. Analyzed existing syntactic theory for the formation of syntactic knowledge by children that based on the communicative-activity approach.

The article presents the generalized ideas discussed in the works by L. Vygotsky, A. Luria, A. Leontyev, T. Ahutina and others.. Noted that constructed from the standpoint of neuro-linguistic schools of L. Vygotsky, A. Luria model of speech production, including the hypothesis of three-level organization of syntax, responds with a variety of factual material and theoretical ideas about the construction of complex systems.

Also noted that for children with speech disorders characterized by specific difficulties linguistic-cognitive activity. Describes the characteristic features of mastering syntactic side the speech of children with speech disorders. Noted the need for remedial work and analysis of didactic bases of formation of knowledge about the syntax in the initial course of Ukrainian language in

secondary and special schools.

Keywords: syntax, children with speech disorders, speech activity, syntactic theory, syntax of a three-tier organization, speaking, speech production model.

Стаття надійшла до редакції 12.05.2016 р.

Статтю прийнято до друку 30.06.2016 р.

Рецензент: д.п.н., проф. М.К. Шеремет

УДК:375-056264:005-054.6

Потапенко О. М., Ластовка І. Р.

КОРЕКЦІЯ ЗАЙКАННЯ У МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДАХ ЗАРУБІЖНИХ НАУКОВЦІВ

У даній статті проаналізовано методи корекції зайкання у ХХ столітті за кордоном, а саме: в Сполучених Штатах Америки та Англії. Досліджено діяльність таких визначних вчених як Чарлз Ван Райпер, Якобсон, Брейді, Шварц та звернено увагу на їх авторські методики, які мають неабиякий вплив на корекцію зайкання. З'ясовано, що в Сполучених Штатах Америки існувало багато ефективних методик корекції зайкання, таких як: прогресивна м'язова релаксація, ритмічне мовлення з використанням метронома, мовлення з прослуховуванням гучного маскуючого шуму та видатна авторська методика Чарлза Ван Райпера. А також виявлено методики, що покращують плавність мовлення: методика підкріплення умовних рефлексів, десенсибілізація, "емоційний потік" тощо. Розкрито суть комп'ютерних програм («Система Швидкого Мовлення» Холліз, «Мережа Плавного мовлення») та пристроїв, які використовували для подолання зайкання. Також у даній статті охарактеризовано діяльність Американської організації по зайканню(SFA), яка має свою історію та особливості функціонування. І представлено потужну модель корекції зайкання, яку застосовують в Англії. Розглянуто різноманітні варіанти допомоги при зайканні(від державної служби охорони здоров'я до приватних медичних консультацій). Описано особливості корекції зайкання в залежності від віку та від індивідуальних особливостей осіб, а також звернено увагу на процес створення спеціальних програм, які допомагають боротись із зайканням.

Ключові слова: зайкання, корекція зайкання, Чарльз Ван Рейпер, логопедична допомога, методи подолання зайкання.

Проблема лікування, корекції мовлення в разі зайкання є актуальною для науковців і практичних працівників медицини, дефектології та психології. Упродовж ХХ ст. проблему зайкуватості вивчали і висвітлювали у науковій літературі дуже інтенсивно. Величезний інтерес науковців до проблеми зайкання був зумовлений її актуальністю – так як захворювання було значно поширене, помітне оточенню, і мало велике соціальне значення.

Нині інтерес до проблеми не знижується. За даними ВООЗ, у світі зайкання виявлено в 3—5 % людей. А у кількісному вираженні це приблизно п'ятдесят мільйонів осіб. Варто зазначити, що найчастіше зайкання спостерігається у дітей дошкільного віку. Зайкання у дітей – це специфічне порушення темпу, ритму мовлення, дихання, і плавності голосу, що викликається судомами м'язів язика, губ та гортані (мовленнєвого апарату). Досить часто зайкання в дитини з'являється раптово, після чого воно поступово прогресує. І тому, незважаючи на багатовікову історію вивчення зайкання і велику кількість досліджень в даній області, подальше вивчення цього порушення мовлення, пошуки нових прийомів і методів корекції зайкання не втрачають актуальності і зараз.

У нашій статті ми хочемо звернути увагу на методи корекції зайкання у таких країнах як США та Англія. Представлені нами методики мають велике значення для дітей як дошкільного, так і шкільного віку, адже вони сприяють покращенню темпу, ритму і плавності мовлення

Звернемо увагу на корекцію зайкання у Сполучених Штатах Америки, адже ще в далекому 18 столітті можна побачити спроби винайдення універсальної методики по усуненню зайкання. Американка Лейгт, яка працювала вихователем у Нью-Йорку, довгий час тримала у таємниці методику усунення зайкання, суть якої полягала у гімнастиці язика. Вона помітила, що зайкання є ні чим іншим, як судомним стисканням язика, який залишається на дні рота, і тому його потрібно тренувати. Пізніше брати Малібущ удосконалили цю методику, доповнили її гімнастикою для губ. Але через деякий час, Рудольф Шультесс(1830) довів, що методика Лейгт підходить лише для осіб, старших 15 років [1, с. 6-10].

На сьогодні в США існує безліч підходів до корекції зайкання: від традиційних до методів, що використовують йогу (Камал Обіора- Yoga Relaxation Therapy). Частіше за все логопеди використовують ці методи як окремо, так і в поєднанні один з одним. Всі методи корекції зайкання традиційно діляться на дві категорії: корекція зайкання і методи поліпшення плавності мовлення.

До методів корекції зайкання відносять :прогресивну м'язову релаксацію Якобсона (Jacobson,